

הרב אהוד אהיטוב

ברכת הריח על עלים של לימון

הצגת הבעיה

אנשים הסתפקו בשאלה אם יש לברך 'בורא עצי בשמים' על הריח היוצא מהעלים של עץ לימון?

א. ברכת הבשמים על צמחים במצביהם השונים

בגמרא (ברכות מג ע"א-מג ע"ב) מובאות מספר דוגמאות לצמחים במצבים שונים שמברכים עליהם 'בורא עצי בשמים', ולצמחים שמברכים עליהם 'בורא עשבי בשמים', וכן לבשמים שאינם ממין הצומח שמברכים עליהם 'בורא מיני בשמים'. וזו לשון הגמרא: אמר רבי חייא בריה דאבא בר נחמני אמר רב חסדא אמר רב, ואמרי לה אמר רב חסדא אמר זעירי: כל המוגמרות מברכין עליהן בורא עצי בשמים, חוץ ממושק שמן חיה הוא, שמברכין עליו בורא מיני בשמים.

הפוסקים נחלקו לגבי ברכת המוגמר - העשן העולה משרפת העצים הריחניים, יש שפירשו שלפי המשך הסוגיה אין מברכים עליו 'בורא עצי בשמים', אולם על העצים עצמם לדעת כולם מברכים 'בורא עצי בשמים' בכל מצב צבירה שהוא. על פי מסקנת הגמרא בהמשך דבריה:

אמר רב אדא בר אהבה: האי כשרתא מברכין עלויה בורא עצי בשמים, אבל משחא כבישא - לא; ורב כהנא אמר: אפילו משחא כבישא, אבל משחא טחינא - לא; נהרדעי אמרי: אפילו משחא טחינא.

רש"י (ברכות מג ע"א ד"ה כשרתא) ביאר, שהמחלוקת היא האם רק על כשרתא, הוא הקושט, מברכים 'עצי בשמים' או גם על קושט ששרוי בתוך שמן, ואולי אף על קושט טחון בתוך שמן. וזו לשון רש"י:

משחא כבישא - שמן שבו טמון הקושט והשמן מריח מן הבושם שבתוכו. לא - הואיל ואין נראה לעינינו אלא השמן. משחא טחינא - שטחנו בו כשרתא.

הרמב"ם (הל' ברכות פ"ט ה"ג) פסק כדעה האחרונה, שאפילו על קושט טחון שניתן בתוך שמן מברכים 'בורא עצי בשמים', וזו לשונו: 'שמן זית שכבשו או שטחנו עד שחזר ריחו נודף מברך עליו בורא עצי בשמים'. וכן פסק גם ה'שלחן ערוך' (או"ח סי' רטז סעי' ה):

1. לדעת רש"י, ד"ה ועל ההדס הגמרא דחתה את דין ברכת המוגמר, אולם לדעת התוס', ד"ה הדס גם למסקנת הסוגיה לא נשתנה דין ברכת המוגמר. וכמותם פסקו הרמב"ם, הל' ברכות פ"ט ה"ב, והשו"ע, או"ח סי' רטז סעי' יג, שמברכים על המוגמר את ברכת הצמח ממנו עישנו את המוגמר, כלשונם: 'המוגמר, אם הוא של עץ מברך בורא עצי בשמים; ואם של עשב, בורא עשבי בשמים; ואם של שאר מינים, בורא מיני בשמים'. אך אין לכך נפקא מינה לעניין ברכת הריח של עלי עץ פרי.

'שמן זית שכתשו או טחנו עד שחזר ריחו נודף, מברך עליו: בורא עצי בשמים'. בהמשך הסוגיה מובאות דוגמאות נוספות של צמחים וברכתם:

אמר רב גידל אמר רב: האי סמלק מברכין עלויה בורא עצי בשמים. אמר רב חננאל אמר רב: הני חלפי דימא מברכין עלייהו בורא עצי בשמים. אמר מר זוטרא: מאי קראה - והיא העלתם הגגה ותטמנם בפשתי העץ. אמר רב משרשיא² האי נרקום דגינוניתא מברכין עלויה בורא עצי בשמים, דדברא - בורא עשבי בשמים. אמר רב ששת: הני סיגלי מברכין עלייהו בורא עשבי בשמים. אמר מר זוטרא: האי מאן דמורח באתרוגא או בחבושא אומר ברוך שנתן ריח טוב בפירות. מכאן המקור להלכה המוכרת שישנם ארבעה סוגים של ברכות הריח, 'בורא עצי בשמים', 'בורא עשבי בשמים' שנתן ריח טוב בפירות³ ו'בורא מיני בשמים'. וכפי שפסק הרמב"ם (הל' ברכות פ"ט ה"א):

כשם שאסור לאדם ליהנות במאכל או במשקה קודם ברכה, כך אסור לו ליהנות בריח טוב קודם ברכה, וכיצד מברך על ריח טוב, אם היה זה שיש להריח עץ או מין עץ מברך בורא עצי בשמים, ואם היה עשב או מין עשב מברך בורא עשבי בשמים, ואם לא היה מן העץ ולא מן האדמה כגון המור שהוא מן החיה מברך בורא מיני בשמים, ואם היה פרי הראוי לאכילה כגון אתרוג או תפוח מברך שנתן ריח טוב בפירות, ועל הכל אם אמר בורא מיני בשמים יצא. וכך פסק גם השלחן ערוך⁴.

ב. ברכת הריח על חלקים טפלים של עצי הבשמים

מלשון הרמב"ם והשלחן ערוך שכתבו 'או מין עץ' מדייק המגן אברהם (או"ח סי' רטז ס"ק ב), שכוונתם לכלול גם חלקים נוספים של העץ, וכלשונו: 'ואפילו אינו עיקר הפרי'. וכן פסק הפרי מגדים⁵, והביא לכך ראייה מהשלחן ערוך⁶ שפסק שגם על מי ורדים מברכים 'בורא עצי בשמים', למרות שהם רק מים שקלטו לתוכם את ריח הוורדים. מכאן ניתן לכאורה ללמוד בקל וחומר, שעל עלים של עצי פרי צריך לברך 'בורא עצי בשמים', למרות שהפרי הוא העיקר והעלים אינם עיקר העץ. אלא שיש מקום לומר שאף שברכת 'עצי בשמים' יכולה להיאמר על החלקים הפחות חשובים של העץ, ואף על המים המפיקים מהם, ייתכן שזה דווקא בעצים המיועדים לריח, היות שעל החלקים העיקריים של העץ מברכים ברכת 'עצי בשמים', ולכן פסקו הרמב"ם והשלחן ערוך שמברכים 'בורא עצי בשמים', על הקושט שטחנו בתוך שמן וכן גם על הריח של מי ורדים. אך אין להביא מכאן ראייה לברכת הריח על עלים של עצי פרי כגון עלי לימון ועלי אתרוג. שכן

2. כך היא הגרסה עפ"י מסורת הש"ס בגמרא ברכות מג ע"ב.
3. כך הוא הנוסח בגמרא ברכות מג ע"ב; ויש הסוברים שהנוסח הוא 'הנותן ריח טוב בפירות', לסיכום השיטות השונות ע"י ספר ברכת ה', ח"ג סעי' טו והע' 67.
4. שו"ע, או"ח סי' רטז סעי' ב.
5. פמ"ג, או"ח סי' רטז אשל אברהם ס"ק ב.
6. שו"ע, או"ח סי' רטז סעי' ג.

בעצים אלו החלק העיקרי של העץ הוא הפרי, שכאשר נוטלים אותו להריחו⁷ מברכים עליו 'הנותן ריח טוב בפירות'.⁸ ואם כן ייתכן שלא מברכים על החלקים הטפלים שלו 'בורא עצי בשמים', כיוון שאין זו הברכה שמברכים על הריח העיקרי של העץ שהוא הפרי. אמנם, ברור שגם לא ניתן לברך על החלקים הפחות חשובים של עץ הפרי ברכת 'הנותן ריח טוב בפירות', כי עלי הלימון אינם כלל פרי ואף לא תוצרת של פרי. ואולי נברך עליהם 'בורא מיני בשמים' מחמת הספק, כפי שפסק השלחן ערוך (או"ח סי' רטז סעי' ב) שזהו כלל בספק ברכות הריח:
 על כולם, אם אמר: בורא מיני בשמים, יצא; הילכך על כל דבר שהוא מסופק בו, מברך בורא מיני בשמים.

ג. ברכת הריח על פרחי הדר ריחניים

1. דעת הסוברים שמברכים עליהם 'בורא עצי בשמים'

מצאנו בפוסקים דיון דומה בנוגע לברכת הריח של פרחים של עצי הדר שכידוע מפיצים ריח טוב, ובפשטות ניתן ללמוד מכך לנידון שלנו. לשאלה זו התייחס מהריק"ש (רבי יעקב קאשטרו) בספרו 'ערך לחם' (הגהות ערך לחם על שו"ע, סי' ריו ד"ה ס"ב פרי), וזו לשונו:

הריח פרחי הפירות קודם שיגדילו, כמו אזה"ר של אתרוג ונארנג' (תפוז)⁹ וזולתם, נראה שמברך בורא עצי בשמים, דעדיין לאו פרי נינהו ולריחא עבידא שאין האילן יכול לסובלם אם יגדלו כולם עליו.
 בפשטות כוונתו לומר, שלמרות שעל ריח פירות ההדר מברכים 'הנותן ריח טוב בפירות' על ריח הפרחים מברכים 'בורא עצי בשמים'.¹⁰ בעקבותיו פסק גם החיד"א בברכי יוסף (או"ח סי' רטז ס"ק ג ד"ה ואם היה פרי וכו'):
 על אזה"ר¹¹ אתרוג ונארנגד וזולתם מברך עצי בשמים. מהריק"ש. וכ"כ מהר"י צמח בהגהותיו כ"י משם הרב מהר"ר זרחיה גוטה.

-
7. אבל אם נוטל הפרי לאכילה ודרך אגב גם רוצה להריח אותו, ספק אם מברכים עליו ברכת הריח. עיין שו"ת רב פעלים, ח"ב סוף סי' לה ד"ה ברם.
  8. שו"ע, או"ח סי' רטז סעי' ב; אף על פי שהנוסח המובא בברכות מג ע"ב הוא: 'ברוך שנתן ריח טוב בפירות'; וכן כתבו כמה מהראשונים להלכה שנוסח הברכה הוא 'שנתן ריח טוב בפירות', וכפי שכתב בחידושי הרשב"א, ברכות מג ע"ב ד"ה אמר מר זוטרא; שיטה מקובצת, ברכות מג ע"ב ד"ה דדברא וד"ה האי מאן; מאירי, ברכות מג ע"ב ד"ה ריח טוב; פסקי רי"ד, ברכות מג ע"ב ד"ה אמר מר זוטרא; וכן כתב רבי דוד אבודרהם, השער השביעי ברכת הריח סוף ד"ה כתב ה"ר מאיר; וכן פסק הרמב"ם, הל' ברכות פ"ט ה"א; ועיין עוד בדברי רבנו יוסף חיים, בן איש חי, ואתחנן שנה ראשונה אות טו; וכן בספרו שו"ת רב פעלים, ח"ב סוף סי' לה ד"ה ברם; שיש נמנעים מלברך ברכה זו כיוון שלדעת חלק מהראשונים הנוסח הוא: 'שנתן ריח טוב בפירות'.
  9. כך הוא נקרא בלשון ערבית בדומה לאורנג', להלן שם זה מופיע בפוסקים בצורות קצת שונות.
  10. אלא שתוך כדי דבריו הוא מחדש שבעצם על פרחים של עץ פרי, היה צריך לברך 'הנותן ריח טוב בפירות', והטעם שלא נוהגים כך, הוא משום שלא כל הפרחים יהיו פירות אכילים, אם כן עיקר ייעודם הוא לריח. ואין כאן מקום להאריך כיוון שאין זה הנידון בו אנו עוסקים.
  11. בפשטות הכוונה לריח הפרחים של עצי הדר. ואף שראיתי שהמהדיר לברכי יוסף מהדורת תש"ס, או"ח סי' רטז הערה ד, כתב ש'אזה"ר' הוא מי ריח, מבישול פירות ורדים, או שאר פירות, ואף שהוא

וכן כתב החיד"א גם בספרו 'מחזיק ברכה' (מחזיק ברכה, או"ח סי' רטז ס"ק ג): 'על הפרח נאראנא"ס ולימוניס, כבר כתב מהריק"ש דיברך עצי והביאו בספר יד אהרן'. וכן פסק רבי אליעזר פאפו בעל ה'פלא יועץ' בספרו 'חסד לאלפים' (על שו"ע או"ח סי' רטז ס"ק ז) וזו לשונו:

אלו דברים שנמצא מפורש בספרים שמברך עליהם בורא עצי בשמים, הדס...
איזהר שהוא פרחי אילן הנאראנז"א.

כוונתם לומר, שאפילו אותו פרח שכאשר יתהווה ממנו פרי ברכתו תהיה 'הנותן ריח טוב בפירות', מכל מקום בשלב הפריחה ברכתו 'בורא עצי בשמים'.

2. דעת הסוברים שמברכים עליהם 'בורא עשבי בשמים'

רבי אליקים גאטניו בספר 'אגורה באהלך' (יז ע"ב ד"ה ועל הפרח) פירש אחרת את דברי המהריק"ש על פרחי הדר, וזו לשונו:¹²

ועל הפרח היוצא מאלו האילנות שהם פלור' מנאראגאנ'ש וכיוצא, כתב מהריק"ש שיברכו בריחם ב"ע¹³ בשמים הביאו הרב יד אהרן בהגה"ט. ועי' להרב מג"א בסי' רי"ו ס"ק ו, חולק בזה שכתב על הרוזא"ש¹⁴ שאף שאין עיקרן לאכילה אלא להריח בהן לא יברך 'עשבי בשמים' דאיך יברך ע"ב ולא הוא עשב יעו"ש.

כלומר, מהר"י גאטניו למד מדברי המהריק"ש שעל פרחי הדר מברכים 'עשבי בשמים'¹⁵ לכן פשוט היה לו שדבריו הם שלא כדברי ה'מגן אברהם'¹⁶ אשר כתב במפורש שהטעם שעל ריח הוורדים מברכים 'בורא עצי בשמים' ולא 'הנותן ריח טוב בפירות' הוא משום שאינם ראויים לאכילה אלא לריח, אך גם לא ניתן לברך עליהם 'בורא עשבי בשמים' היות והם אינם עשבוניים אלא עציים.¹⁷ לעומת זאת לפי הבנת מהר"י גאטניו בדעת המהריק"ש

מציין לדברי המחזיק ברכה, סי' רטז ס"ק ז, כפי הנראה שגגת קולמוס היא. כי בלשון הערבית המילה 'אזהר' פירושה פרח או פרחים, כן מפורש בדברי המהריק"ש שכתב: 'הריח פרחי הפירות קודם שיגדילו, כמו אזהר של אתרוג...'. כי למים שמופקים מבישול פרחי ורד או מבישול שאר פרחים ריחניים במים, קוראים 'מי זהאר' וכפי שעד היום מכנים היהודים יוצאים ארצות ערב את 'מי הוורד'. וכפי שכתב המחזיק ברכה שם, כלשונו: 'ועל מי הורד וכו' וכן על מי אזהר שמוציאין באלנביק מברך עצי בשמים וכל שכן הוא ממי הורד שפסק מרן'. אך לכך אין נפקא מינה למעשה, כיוון שהן על הפרחים והן על מימיהן מברכים 'בורא עצי בשמים'.

12. וכפי הנראה לא היה תחת ידו ספרו של המהריק"ש ערך לחם, כפי שיתבאר להלן.
13. ראשי התיבות הם במקור, והשארנו אותם כפי שהם כי הם חלק מהדין ההלכתי, למה התכוון המהר"ק, כפי שיתבאר.

14. בתרגום המילולי זהו צמח השושנה, שהוא שיח הוורדים.
15. כך הוא פירש את ראשי התיבות 'בורא ע"ב', וכפי שמסופר בספר יד אהרן ממנו למד המהר"י גאטניו את דברי המהריק"ש, וכפי שגם כתב החיד"א.

16. מג"א, סי' רטז ס"ק ו.
17. וביאר דבריו במחצית השקל, או"ח סי' רטז ס"ק ו, שלעומת ברכות הנהנין בהן ירידה בדרגת חשיבות פרי העץ, גורמת לירידה בברכת 'בורא פרי האדמה', בברכת הריח אין ניתן לעשות כן. משום כך, למרות שעלי הוורד ירדו בדרגה ומברכים על אכילתם 'בורא פרי האדמה' אך כאשר מריחים אותם לא שייך לברך 'עשבי בשמים' במקום 'עצי בשמים' כיוון שלא ניתן לברך 'עשבי בשמים' על עלי הוורד שאינם עשבוניים אלא עציים.

על פרחי הדר צריך לברך 'בורא עשבי בשמים'¹⁸ וכך גם כתב רבי יעקב כולי בספרו 'מעם לועז'¹⁹ שעל פרחי הדר מברכים 'בורא עשבי בשמים'.²⁰

3. הסוברים שמברכים על פרחי הדר 'בורא מיני בשמים'

אולם מהר"י גאטניו (אגורה באהלך, יח ע"א סוף ד"ה ולע"ד) הכריע שעל מרקחת של ורדים יברך מחמת הספק 'בורא מיני בשמים', מכיוון שלדעתו הדבר נתון במחלוקת, בין מהריק"ש לבין המגן אברהם וזו לשונו:

ואיך שיהיה הדין יוצא למרקחת הפלור' שברכתו היא **ומכל מקום לעניין ברכת הריח ליבי מהסס שיברך 'בורא מיני בשמים'** שבזה יוצאים אנו ידי חובה מטענת המגן אברהם.²¹

אולם החיד"א בספרו 'מחזיק ברכה'²² דחה את הכרעת מהר"י גאטניו, שעל פרחי הדר יברך מחמת הספק 'מיני בשמים', כיוון שלדעתו אין כאן ספק הלכתי, כי אין כלל מחלוקת בין המגן אברהם למהריק"ש,²³ ולדעת שניהם מברכים על פרחי הדר 'בורא עצי בשמים'.²⁴ כך גם הבין בשו"ת 'גינת ורדים' (ח"א כלל א ס' מב) וכפי שהוא דייק בדברי המהריק"ש אודות ברכת הריח של פרחי האתרוג והתפוזים, שכתב: 'המריח בריח זהר של אתרוג ונארנ"ג דמברך עצי בשמים דעדין לא פירי ניהו...'. ומהמילים 'דעדין לא פירי ניהו' מדדיק הגינת ורדים: 'דמשמע דאי הוה גמיר בישוליהו שיהיו נקראין פירי שמברכים עליהם נותן ריח טוב בפירות'.²⁵ כלומר, לדעתם מברכים על פרחי הדר ריחניים,

18. יש לציין שבהמשך דבריו הוא השווה זאת לברכת הנהנין שלגביה כתב המג"א שמברכים על מרקחת של ורדים 'שהכל נהיה בדברו' למרות שלדעתו צריך לברך עליהם 'בורא פרי האדמה', הוא הכריע שעל ריח של פרחי הדר יברך 'מיני בשמים' כמו בכל מקרה שיש ספק הלכתי בברכות הריח.

19. ילקוט מעם לועז בראשית, ב פרשת תולדות עמ' תקמג ד"ה מי ורדים.
20. אמנם בספר ברכת ה', ח"ב פי"ב הע' 59, לאחר שהביא דבריו ציין שזו 'טעות סופר', כיוון שבילקוט מעם לועז שם פסק שעל ריח של מי-ורדים מברכים בורא 'עצי בשמים'. קשה להבין כיצד לדעתו על המים שמפיקים מפרחי הוורדים מברכים 'עצי בשמים' ועל פרחי הוורד עצמם בורא עשבי בשמים?!

21. כוונתו לנימוק שנתן המג"א, ס' רד ס"ק כג, מדוע פסק השו"ע, ס' רד סע"י יא שעל מרקחת הנועשית מעלי הוורדים, מברכים 'בורא פרי האדמה' ולא 'בורא פרי העץ' למרות שזהו עץ גמור - כיוון שעלי הוורד טפלים לזרעים, ולכן הם יורדים בברכתם. מי שאוכל מרקחת של ורדים מברך 'שהכל נהיה בדברו' שהיא ברכה שמברכים אותה כשיש ספק הלכתי, לכן כתב בעל אגורה באהלך שגם לעניין ברכות הריח יברך 'בורא מיני בשמים' שמברכים אותה כשיש ספק הלכתי, כפי שפסק השו"ע, ס' רטז סע"י ב.

22. מחזיק ברכה, או"ח ס' רטז ס"ק ג.

23. כיוון שהחיד"א פשיטא לו שגם לדעת המהריק"ש מברכים על עלים אלו 'בורא עצי בשמים', כפי שהוא ראה במפורש את דבריו וממילא אין כאן כלל מחלוקת. ולדעתו מה שכתב מהר"י גאטניו בספרו אגורה באהלך בדעת מהריק"ש שסובר שצריך לברך עליהם 'בורא עשבי בשמים' זהו משום שהוא ראה את הציטוט מהספר יד אהרן ושם הדברים מובאים בראשי תיבות, כפי שראינו לעיל: 'כתב מהריק"ש שיברכו בריחם ב"ע בשמים הביאו הרב יד אהרן בהגה"ט'.

24. חשוב לציין שלאור השוואה זאת בין ברכת עלי הוורד לברכת הריח של עלי הדר ריחניים, פסק החיד"א במחזיק ברכה, או"ח ס' רטז ס"ק ג, שגם על תמצית המופקת מפרחי הדר צריך לברך 'בורא עצי בשמים', כלשונו: 'ועל מי הוורד וכו' וכן על מי אזהאר שמוציאין באלנביק מפרחי נאראנגא יברך עצי בשמים וכל שכן הוא ממימי הוורד שכתב מרן. הרב בית דוד א"ח סימן צ"א, וכ"כ הרב נאמן שמואל סימן ד'.

25. דברי הגינת ורדים שם, נאמרו כחלק מהדיון בשאלה האם ניתן לברך על לימון הנותן ריח טוב בפירות, או שמכיוון שלפרי הנאכל אין ריח טוב אלא רק לקליפה החיצונית, לא ניתן לברך עליו הנותן

'בורא עצי בשמים', כי כל עוד לא נעשו פרי ברכתם 'בורא עצי בשמים', ולא 'הנותן ריח טוב בפירות', למרות שמפרחים אלו עתידים לצאת פירות ריחניים שעליהם כבר יוכלו לברך ברכת 'הנותן ריח טוב בפירות'. ניתן לדייק זאת גם בדברי התוספות²⁶ וכפי שפסקו גם הרמב"ם וה'שלחן ערוך'. שלמדו ממסקנת הגמרא שאף על תוצרת של עצי פרי עם ריח טוב²⁷ מברכים 'בורא עצי בשמים' ורק כשיוציאו פרי הם יקבעו ברכה לעצמם שהיא ברכת 'הנותן ריח טוב בפירות'.²⁸ מכל שכן על עלים של עצי פרי, שאינם עתידים להוציא פירות, שצריך לברך עליהם 'בורא עצי בשמים'. וכן פסק ה'בן איש חי' (שנה ראשונה פרשת ואתחנן אות ז): 'על הזא"ר שקורין בערבי קדא"ח הן של אתרוג הן של לימיני"ם הן של נארינ"ג יברך עצי'. וכן פסק 'כף החיים'.²⁹

סיכום

נראה שלדעת רוב הפוסקים כאשר מריחים עלים של עץ לימון צריך לברך 'בורא עצי בשמים'. וכן פסק הרב משה לוי בספרו 'ברכת ה'.'³⁰ וכן השיב בקצרה הרב בן ציון מוצפי,³¹ וכן כתב בספר 'ברכת הריח'.³² יתרה מכך, ניתן לומר שאף לדעת מהר"י גאטניו על פרחי הדר מברכים 'בורא מיני בשמים' מחמת הספק האם ברכתם 'עצי בשמים' או ברכתכם 'עשבי בשמים' היות שהם רכים כמו עשב. אך על עלים של עצי ההדר ייתכן שאף הוא יודה שברכתם 'עצי בשמים'. לכן למעשה נראה, שהנוטל עלים של עץ לימון כדי להריח אותם, צריך לברך לפני כן 'בורא עצי בשמים'.³³

-
- ריח טוב בפירות' אף כאשר קליפתו מחוברת לפרי, ולכן צריך לברך עליו 'בורא מיני בשמים', כפי שכתב החיד"א בספרו מחזיק ברכה, או"ח סי' רטז אות ד; ועיין קיצור שלחן ערוך עם הוספות דרכי הלכה להגר"מ אליהו, סי' נח ס"ק ג, שהמנהג הוא לברך 'הנותן ריח טוב בפירות', ובספר ברכת ה', ח"ג פרק יב סעי' טו, אף שכתב שראוי להחמיר, הסכים שכן המנהג ומשום כך אין למחות ביד הנוהג כן. וכן פסק בילקוט יוסף, סי' רטז סעי' ז: 'מנהגינו לברך על לימון חמוץ ברכת הנותן ריח טוב בפירות אף אם הוא חמוץ הרבה ואינו ראוי לאכילה בפני עצמו, דסוף סוף שם פרי עליו'.
26. תוס', ברכות מג ע"ב ד"ה הדס.
27. אמנם, הרמב"ם, הל' ברכות פ"ט ה"ב, והשו"ע, או"ח סי' רטז סעי' יג, פסקו כדעת התוס': 'המוגמר, אם הוא של עץ מברך בורא עצי בשמים; ואם של עשב, בורא עשבי בשמים; ואם של שאר מינים, בורא מיני בשמים'.
28. וכאמור ניתן לומר זאת אף לשיטת רש"י, ברכות מג ע"א ד"ה הדס, שמסקנת הגמרא שם, שעל המוגמר מברכים 'בורא מיני בשמים' כיוון שהריח נשרף, שלא כהוה אמינא של הגמרא.
29. כף החיים, או"ח סי' רטז ס"ק כה.
30. ברכת ה', ח"ג סעי' יב ושם בהע' 59.
31. תשובת הרב בן ציון מוצפי באתר התשובות של מוסדות 'בנין ציון'.
32. נדפס עם הסכמות, אך בעילום שם המחבר.
33. יש לציין שלדעת המשנ"ב, סי' רצז ס"ק א, כאשר מריחים בשמים להבדלה מברכים על הכול 'בורא מיני בשמים' הוא הדין במקרה זה, אלא שלדעתו ראוי ליטול דברים שבכל מקרה ברכתם 'בורא מיני בשמים'.